

Mindent összevetve és az egyik válaszoló szellemes megjegyzését idézve a nemzeti könyvtár vagy nemzeti tanulószoba dilemma egy jó ideig még feloldhatatlan marad, mert könyvtárunk szükségképpen nemzeti és egyetemi, egyetemközi könyvtárként is működik. De a gépesítés színvonalának radikális emelése, a szabadpolcos állomány gyorsított frissítése, az állományvédelem hatékonyságának növelése, a retrospektív konverzió gyorsítása, a katalógusok informatív értékének javítása, az új szerzemények hozzáférhetőségének gyorsítása, illetve a kötelespéldány-szolgáltatás közel 10%-os hiányának folyamatos pótlása minden bizonnyal az OSZK legsürgetőbb feladatai közé tartoznak.

Nagy Attila
W. Péterfi Rita

A mi válaszunk: nemzeti könyvtár, sokrétű feladatkörrel

A nemzeti könyvtár olvasáskutatási műhelyének összefoglalójában az olvasói vélemények között válogatva azokat úgy említette, mint „mazsolákat a kalácsban”. A könyvtár szolgáltatásainak egyik felelőseként úgy látom, bár mazsola is került a falatba, inkább a kalácsba keveredett kavicsokba, törmelékben csiszolhatjuk vagy éppen törhetjük ki a fogunkat, hiszen főképp a túlzásaikban is találóan, és ismerjük el, szellemesen megfogalmazott negatív észrevételek között válogatott a beszámoló idézetgyűjteménye, és mennyivel frappánsabb lehet egy lesújtó vélemény, mint egy olyan, amelyik a kedvező benyomásokat emeli ki. Hiszen mi is tudjuk, a célnak megfelelően válogatott és sokrétűen katalogizált gyűjtemény, a gyors, pontos olvasószolgálati és raktári kiszolgálás, a kellően felkészült tájékoztatók munkája, a kényelmes, kézikönyvekkel jól ellátott olvasóterem – amit bármikor igénybe lehet venni – természetes követelmény és nem várhatunk értük elismerést, különösen akkor nem, ha ezeknek a magától értetődő elvárásoknak az Országos Széchényi Könyvtár különböző okok miatt még csak nem is tud mindenben megfelelni.

Erről is beszélt Poprády Géza főigazgató bevezetőjében azon az olvasói fórumon, amelyet a kérdőíves felmérés eredményeinek bemutatása, az olvasói igények, javaslatok, kérések megoldási lehetőségeinek ismertetése céljából rendezett a könyvtár 1997. március 26-án. Hangsúlyozta, hogy az Országos Széchényi Könyvtár nemzeti könyvtári és tudományos könyvtári kötelezettségeinek teljesítése során természetesen igyekszik kielégíteni az egyetemi főiskolai hallgatók szakirodalmi igényeit, de nem tud és nem is akar egyetemi könyvtári feladatokat elvállalni, hiszen jogosítványai és az ezekhez kapcsolódó anyagi – ellátási feltételei nem teszik lehetővé, hogy az egyetemi – főiskolai hallgatók folyamatosan növekvő igényei szerint bővítsék gyűjteményét, olvasótermeit, kézikönyvtárait. Alapfeladatainak hiánytalan teljesítése is akadályokba ütközik, amelyekről a fórumon az olvasói észrevételek ismertetése során később is sok szó esett. A fő-

igazgató kiemelte: amikor a könyvtár megkérdezi olvasói véleményét szolgáltatásairól, azért teszi, hogy a javaslatok megvalósítható részét most vagy a későbbiekben figyelembe is vegye munkájában, ugyanakkor elvárja az olvasóktól, hogy a nemzeti könyvtár gyűjteményének, szolgáltatásainak, a tudományos kutatásban betöltött szerepének megfelelő igényességgel, gondossággal használják a dokumentumokat, a katalógusokat, vegyék igénybe az olvasótermeket, az egész épületet. Bár sok olvasó jogosan tette szóvá az ellenőrző személyzet stílusát, állandó figyelmeztetéseit, az a tény, hogy a nemzeti könyvtárban egyáltalán szükség van ilyen mértékű felügyeletre, önmagában is elgondolkodtató.

A fórumon ismertettük a kérdőíves felmérés nyomán kialakult olvasói igény-és panaszlistát. A 607 kérdőív Észrevételek, javaslatok rovatában elsősorban a kutatók és az egyetemek bölcsészhallgatói fogalmazták meg véleményüket. Az észrevételek közül mintegy 730 negatív jellegű volt, ide soroltuk a javaslatokat is, hiszen az olvasó sokszor joggal hiányol valami számára fontosat.

Az észrevételek legtöbbször (75) a számítógépesítés különböző területeivel függött össze. Az OSZK olvasói ma már természetesnek tartják, hogy az állomány bizonyos részei csak számítógépen kereshetők, olyannyira elfogadják a gépeket, hogy szorgalmazzák is mind több (egy valaki az összes) gyűjteményrész gépi katalógusának létrehozását, ugyanakkor kifogásolják a jelenlegi OPAC korszerűtlenségét, nem felhasználóbarát voltát. Jóval több számítógépet, az Internet lehetőségek bővítését igénylik.

Sok panasz (35) érkezett a „bíborruhás” ellenőrző személyzet magatartására, majd’ ugyanennyien (32) a raktári kiszolgálás vélt vagy valós lassúságát kifogásolták. 31 olvasó kérte számon a könyvtártól, miért nincs részletes tájékoztató a gyűjteményről, szolgáltatásokról, miért nem készítettük még el a kézikönyvtárak szakterületi térképét. 31 olvasó a nyitvatartási idő bővítését kéri (este 10-ig; 12-ig; legalább vizsgaidőszakban vasárnap is, hétfőn délelőtt is), ugyanennyien sokallják a várakozást a bejutásért vizsgaidőszakban, kifogásolják a sorszámosztás módszerét. 22 olvasó tartja elavultnak, szemrontónak az olvasóteremek világítását és javasolja asztali világítás alkalmazását. 20 véleményező az olvasóteremek klímájával elégedetlen, ugyanennyien a zajt (főképp a teleliftekét) kifogásolják, 19 válaszoló az olvasói terek, 17 pedig a büfé bővítését javasolja.

Néhány észrevétel, javaslat még azok közül, amelyeket legalább tíz olvasó tartott fontosnak közölni. Míg a cédula- és a gépi katalógusok tartalmi színvonala ellen nem volt kifogás, sokan hiányolták a gyűjtemény, illetve a katalógus teljességét, kifogásolták a beszerzés, illetve a feldolgozás késedelmét. A kézikönyvtárak jelentős bővítését, frissítését, a szabadpolcos állomány folyamatos rendben tartását kívánják. Ugyanannyian javasolják a könyvkiadói félretétel megszüntetését, mint ahányan a félretételi helyek bővítését. Ugyanakkor jóval többen támogatják az olvasótermi asztalok helyszámok szerinti igénybevételét, mint amennyien e gyakorlat megváltoztatását. Hasznosnak tartanak az olvasók, ha lenne önkiszolgáló másolás, és még inkább, ha olcsóbbak lennének a gyorsmásolási árak (ugyanakkor mindössze öten tartották túlzottnak a könyvtárhasználati díj mértékét!). Végül: többen igen élesen fogalmazták meg véleményüket a dohányzási tilalom megszegőivel szemben, mások pedig ugyanilyen intenzitással a túlzottnak is közkedvelt bőrfotelok használati rendjével kapcsolatosan fogalmazták meg véleményüket.

Bár a további javaslatok, észrevételek száma nem érte el azt a határt, ami indokolná, hogy ebben a rövid, a felmérés szakmai hozadékát ismertető írásban kiemeljük, a könyvtár minden egyes észrevételt mérlegre tesz, ha pedig indokoltan tartja és lehetősége is van rá, felhasználja munkájának javításában, bővítésében. A fő kérdés éppen az, hogy milyen lehetőségei vannak a nemzeti könyvtárnak szolgáltatási színvonalának javítására. Az indokolt javaslatok egy része szervezési intézkedésekkel azonnal teljesíthető. A megfelelő részletességű és a tudnivalókat közérthetően ismertető tájékoztatók megkönnyítik az olvasók számára a könyvtári gyakorlat és a könyvtári követelmények megismerését, így az ellenőrző személyzet túl aktív működésére is kevésbé lesz szükség és érthetőbbé válnak a sokszor indokolatlannak érzett (és ezért nem betartott) rendelkezések, esetleges tilalmak. Külön kell megemlíteni a raktári kiszolgálás kérdését. A gyűjtemény legnagyobb részére jelenleg érvényes 30-40 perces kiszolgálási idő az ilyen méretű tudományos könyvtárak között külföldön is ritka. Az olvasói fórum egyik külföldi részvevője állította szembe ezzel a müncheni egyetemi könyvtár gyakorlatát: ők másnapra vállalják a szolgáltatást. Az OSZK egyes kevésbé igénybe vett gyűjteményrészeiből csak két óránként van raktári kiszolgálás, talán ez a nem általánosan ismert körülmény rontja a megítélést.

A könyvtár a kellő mértékű költségvetési forrásokat nélkülözve egyes feladatokat pályázati vagy más támogatással kíván megoldani, így várhatóan mód lesz a kézikönyvtárak hiányainak pótlására és megkezdődhet a korszerűtlen világítási rendszer kicserélése energiatakarékos, helyi fényforrásokat is alkalmazó világításra. A fejlesztésre szánt központi források révén korszerűbb lesz a számítógépes hálózat és folyamatosan nő a már meglévő számítógépes katalógusok és adatbázisok használatát biztosító számítógépek, továbbá a CD-ROM- és Internet eszközök száma. A számítógépes katalógusok visszamenőleges bővítése is hamarosan látható eredménnyel jár, de igen nagy költséget igényelne az OPAC-szoftver cseréje, még többet és hosszú előkészítő-végrehajtó munkát a katalógus retrospektív konverziója, ezért csak sokéves távlatban lehet számítani a számítógépes fejlesztés általunk is kívánt szintjének elérésére.

Amikor az állomány hiányait panaszolják az olvasók, megkérdezzük: vajon miért nem tud a könyvtár a kötelespéldány-szolgáltatás révén teljes sort biztosítani gyűjteménye és a nemzeti bibliográfiai regisztráció céljaira. Nos, a kötelespéldány-rendszer a megváltozott körülmények között a beszolgáltatók mulasztása miatt egyre kevésbé alkalmas erre a célra és a könyvtárnak többletforrásokat is mozgósítva fel kell készülnie arra, hogy szélesebb körből gyűjtse össze a teljes hazai impresszumot, így majd újra elmondhatják róla olvasói, hogy *mindent* megtalálnak állományában.

Vannak végül olyan javaslatok is az olvasói listán, amelyeket a könyvtár anyagi, állományvédelmi okokból vagy éppen alapfunkcióinak megőrzése érdekében nem kíván megvalósítani. Nem növeljük a nyitvatartási időt, mert a jelenlegi fenntartása is nagy nehézségekkel jár a kényszerű létszámcsökkentés miatt. Nem kívánjuk bővíteni az olvasótermi helyek számát, mert a túlszűfolttság lehetetlenné teszi a nemzeti könyvtári gyűjtemény kellő szintű és biztonságú igénybevételeit. Sajnos, továbbra is számítani lehet tehát a várakozásra vizsgaidőszakban, legalábbis addig, amíg az egyetemi, főiskolai könyvtárak és a fővárosi tudományos könyvtárak is nem bővítik nyitvatartásukat, hogy így ők is nagyobb részt

vállaljanak a felsőoktatási hallgatók könyvtári ellátásában. Nem vezetjük be az önkiszolgáló xerox másolást sem, mert a gyűjtemény pótolhatatlan egyedi darabjai áldozatul eshetnének a másolási igénybevételnek.

Mindaz, amit a könyvtár jelenleg tesz, a közeli vagy távolabbi jövőben tervez, de az is, amit nem kíván megvalósítani, úgy véljük, fő irányjaiban a nemzeti könyvtári célok optimális teljesítését szolgálja. Ehhez szeretnénk a jövőben is megkapni olvasóink segítségét, tanácsait, javaslataikat, kérdőíves vagy más, közvetlenebb formában, felhasználva az olvasói fórumok lehetőségét is.

Ottovay László

Útjelzőkövek és világítótornyok

avagy

*a magyarországi nemzetiségi könyvtárügy
múltja, jelene és jövője*

Konferenciák korát éljük, a konferencia egyszerre teremti meg a személyes találkozás semmivel nem pótolható lehetőségét, a kicsoportos együttgondolkodás műhelykörülményeit és a hosszútávú tervezés intézményes feltételeit. Napjainkban egyes tudományágak vagy tevékenységi területek fejlődésének szakaszait is gyakran konferenciákkal azonosítják. A konferenciák egyúttal arra is alkalmat adnak, hogy a résztvevők a szakterület közelmúltját áttekintsék, és a közeljövő lehetőségeit mérlegeljék. Hogy aztán ezek a konferenciák a megtett utat pusztán regisztráló *útjelzőkövek* vagy pedig a szakterület jövőjére tartósan fényt bocsátó *világítótornyok* lesznek – nos ez nem csak a feltételek meglététől és a közreműködők jószándékától függ.

Nincs ez másképp a nemzetiségi könyvtárügyben sem! 1997 márciusában az Országos Idegennyelvű Könyvtár egynapos konferenciára hívta a megyei könyvtárak vezetőit és a nemzetiségi báziskönyvtárosokat. Hasonló témájú rendezvényre legutóbb 1995 februárjában került sor, azóta számos új probléma és lehetőség merült fel, biztosnak tartott korábbi megoldások érvényüket veszítették, tehát a problémakör megtárgyalása mindenképpen indokolt volt. Ez a látszólag szűk és első pillantásra jól áttekinthetőnek tűnő terület – mint cseppben a tenger! – gondokat és buktatókat rejt, de lehetőségeket és esélyeket is hordoz, amelyek túlmutatnak a könyvtárügy szigorúan vett keretein.

*

A tanácskozás első előadója Dr. Hegyesiné Orsós Éva, a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal elnöke volt. Hangoztatta, hogy a korábbinál nagyobb mértékben szükséges a nemzetiségi kultúra, az anyanyelvápolás és a nemzetiségi könyvtárügy fejlesztési elveinek az egységesítése. A Hivatal a nemzetiségi könyv-

tárügyet elsősorban a Nemzetiségi Közalapítvány pályázataival kívánja támogatni, 1996-ban 137 pályázatot fogadtak el, 1997-ben hasonló érdeklődésre számítanak.

Ezután Skaliczki Judit, az MKM könyvtári osztályának vezetője fejtette ki azt a véleményét, hogy a nemzetiségi könyvtárügy politikai és kulturális megítélésén feltehetően a hosszabb ideje körvonalazódó, új könyvtári törvény sem fog változtatni, a kerettörvény tartalommal megtöltése azonban a helyi könyvtári szakemberekre és a nemzetiségi vezetőkre hárul.

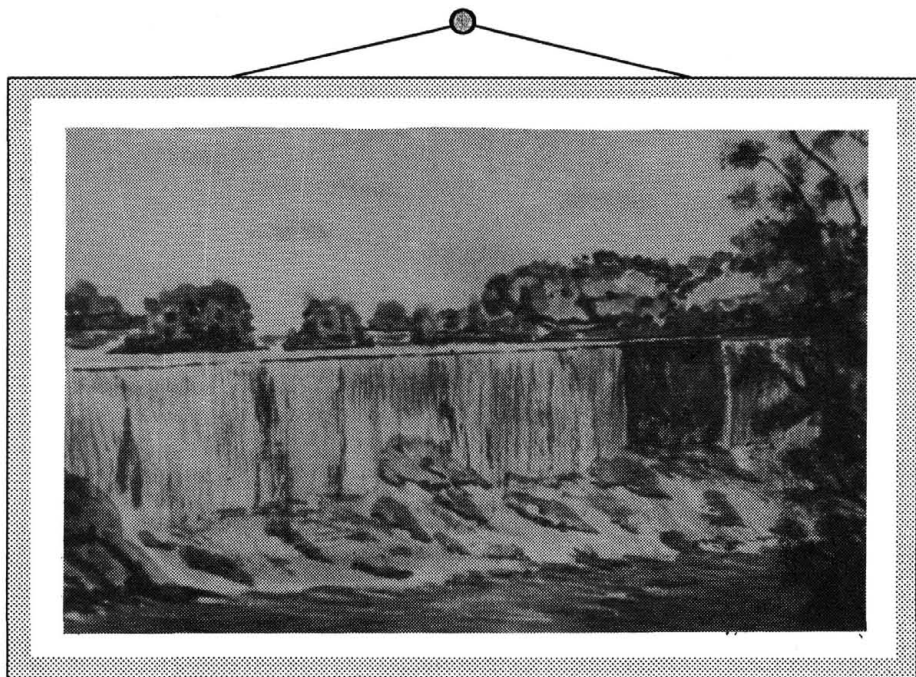
A délelőtti felszólalók közül figyelmet érdemelt Matkovics Kornél, bajai könyvtárigazgató észrevétele, aki az állam szavatolt, kiszámítható finanszírozását hiányolta (a pályázatok esetlegességével szemben) és Lovas Henrik nyugállományú nemzetiségi referens tájékoztatása, aki az egyes nemzetiségek nagy kulturális, anyagi és – ebből fakadó – könyvtári különbségeire figyelmeztetett (pl. a németek és a cigányok).

*

A magyarországi nemzetiségek kulturális helyzetének feltérképezéséhez, a könyvtári ellátottság személyi, tárgyi, szervezeti feltételeinek megismeréséhez célszerű a mai körülmények újabkori történeti háttérét – legalább vázlatosan – áttekinteni.

A nemzetiségek jelenlétét és elhelyezkedését a 20. századi Magyarországon alapvetően két történelmi fordulat határozza meg. A „trianoni országdarabolás” következményeként olyan területeket is elcsatoltak Magyarországtól, amelyek lakosságának jelentős részét (helyenként a többségét) nemzetiségiek alkották. A megkisebbedett területű országban tehát nemcsak az abszolút számokat tekintve, hanem relative is alacsonyabb lett a nemzetiségek arányszáma. A II. világháború folyamán – a háború minden népréteget egyformán pusztító következményein felül – a zsidó és a cigány holocaust Magyarország lakosságának létszámát százezrekkel csökkentette (bár – pusztán nemzetiségi szempontból – mind a zsidóságnak, mind a cigányságnak nagyon eltérő és nagyon egyéni identitási illetve beilleszkedési problémákat kellett – és részben kell – megoldania), a világháború után a német anyanyelvűek nagy részének nyugatra deportálása és szovjet munkatáborokba hurcolása pedig még tovább fogyasztotta a nemzetiségek számát – mind a valóságban, mind a statisztikában (félelemből sokan nem vállalták, illetve feladták nemzetiségüket és anyanyelvüket). Az 1945–1947-ben Magyarország és Csehszlovákia között végrehajtott lakosságcsere elsősorban a szlovák nemzetiségiek számát csökkentette, míg az 1949-ben Jugoszláviával kirobbant rosszemlékű feszültség a délszláv kisebbséget fenyegette politikai meghurcolással, ha nemzetiségét megvallja.

Ezzel szemben a lakosságcsere folytán jelentős számban kerültek szlovákiai magyarok az anyaországba. 1945 után megerősödött a (nem első és nem utolsó) erdélyi magyar elvándorlási hullám, amely az ország magyar anyanyelvű lakosságának a számát és részarányát tovább növelte. Mivel a modernkori népvándorlás során az elűzöttek házait és falvait sok helyen az új betelepülők foglalták el, így a korábban túlnyomórésztben (vagy legalább is többségben) nemzetiségi települések vegyes lakosságúvá sőt magyar többségűvé váltak. Ezzel párhuzamos de

logikailag kapcsolódó folyamat volt a falusi lakosság folyamatos városba települése és az új, ipari központok lakosságfelvevő hatása, – mindkét tendencia viszonylag nagyobb mértékben érintette a helyben maradt, de egzisztenciáját továbbra is féltő nemzetiségi lakosságot. A városiasodás, a lakosság keveredése, az iparosodás – ezek a folyamatok külön-külön is siettették a magyarországi nemzetiségek asszimilálódását. Ezt a szociális tendenciát csak erősítette a politikai elvárás: a bármilyen nemzeti (és értelemszerűen: nemzetiségi) azonosságkeresést és megnyilatkozást bizalmatlanul szemlélő, központosított államhatalom évtizedeken át csak a „saját képére és hasonlatosságára” megformált nemzetiségeket tűrte meg maga körül.

E négy évtized alatt nagyban vagy egészben megszűnt, illetve a minimálisra korlátozódott a nemzetiségi nyelvű oktatás, eltűntek a helyi nemzetiségi olvasóköri és könyvgyűjtemények (részben beolvadtak a helyi könyvtári hálózatba, részben a nemzetiségi szövetségek kezébe kerültek), a legnagyobb kárt azonban az anyanyelvi kultúra szenvedte. A nemzetiségek anyanyelvhasználatára egyre inkább a családi körre szűkült, és az idősebb nemzedékek érintkezési eszköze maradt. A fiatalok kétnyelvűek lettek, majd végzettségük és munkahelyük egyre inkább a magyar nyelvhasználat felé fordította őket.

A 20. század közepétől tehát Magyarországon sehol sem találunk olyan területeket, amelyek összefüggő nemzetiségi lakossággal rendelkeznének, sőt az olyan települések is ritkák, ahol a magukat nemzetiséginek vallók és anyanyelvüket „anyanyelvi szinten” beszélők aránya többségben volna.

A magyarországi kisebbségek nagy része azonban a mai napig határozott kötődést mutat bizonyos földrajzi egységekhez. Németek jelentős számban élnek

Tolna és Baranya megyében, de Vas, Győr- Sopron, Veszprém, Fejér, Komárom-Esztergom, Pest és Bács-Kiskun megyében is megtalálhatók (gyakorlatilag szinte az ország egész területén elszórva, de nagyobb részben a nyugati-déli nyugati országrészben). Szlovákok leginkább Békésben és a Szlovákiával határos Komárom-Esztergom, Nógrád, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében laknak, horvátok az ország déli megyéiben és a Dunántúl nyugati részén, román nemzetiségűek a román határ közelében (Békés illetve Hajdú-Bihar megyében), szerbek pedig a Dél-Alföld vidékén (Csongrád megyében) valamint Pest megye hagyományosan szerbek lakta településein. A Magyarország legnagyobb lélekszámú nemzetiségét alkotó cigányság az ország valamennyi megyéjében él. A nagyvárosokban és főként Budapest dzsungelében valamennyi nemzetiség megtalálható (amit legújabbban a fővárosi kerületekben megalakult nemzetiségi önkormányzatok száma is mutat).

Az 1990-es évek kezdete (amelyet jobb híján „rendszerváltás” néven szoktunk említeni) a magyarországi nemzetiségek számára is sok tekintetben a megújulás kereteit teremtette meg. Az 1993-ban elfogadott kisebbségi törvény nemzetközi mértékben is elismerésre méltó esélyt adott a hagyományosan Magyarországon élő nemzetiségeknek (az említett „nagy létszámú” nemzetiségek mellett a törvényben helyet kaptak a ruszinok, a lengyelek, a bolgárok, a görögök, az örmények, az ukránok és a szlovének). Ezt követően országszerte megalakultak az új szemléletű nemzetiségi önkormányzatok, amelyek új feladatokkal és új várakozással, de nagyrészt a régi körülményekkel és lehetőségekkel találták magukat szemben. Az Országos Idegennyelvű Könyvtár évek óta arra törekszik, hogy az országos nemzetiségi önkormányzatokkal hosszútávú együttműködési tervet alakítson ki. 1995 óta öt önkormányzattal jött létre a szerződés, az együttműködés tartalmi elemei különbözőek, az évente megrendezett tavaszi Könyvfesztiválon azonban valamennyi önkormányzat érdemi könyv-, folyóirat- és különböző propagandaanyaggal képviselteti magát. A kisebb létszámú nemzetiségekkel többnyire alkalmi feladatok végrehajtásában működünk együtt (kiadványszerkesztés a lengyelekkel, könyvtári különgyűjtemény az örményekkel).

Tudniuk kell azonban, hogy „amiként a kultúra virágzását, a benne tevékenykedők jó közérzetét nem a statisztikailag regisztrált résztvevők száma és nem is a törvény pusztá megléte biztosítja. Minden törvény annyit ér, amennyire a törvényhozók el tudják viselni érvényesülését, és amennyire az érintettek meg tudják tölteni tartalommal”.

*

„Nyelvében él a nemzet!” – százötven éve emlékeztet Széchenyi figyelmeztetése nem csökkenő érvénnyel és időszerűséggel. Még inkább igaz ez a megállapítás a nemzetiségek nyelvére. Igaz még akkor is, ha van olyan nemzetiség Magyarországon, amely ősei nyelvét évszázadokkal (de legalább évtizedekkel) ezelőtt elhagyta, és napjainkban magyarul keresi nemzeti azonosságá új elemeit.

A nyelv azonban már régóta többet jelent a szűken értelmezett anyanyelvhasználatnál. A nyelv fogalmába természetesen értjük bele az irodalmat, amely az anyanyelvből kisarjadt, a néphagyományt és a népviseletet, vagyis a nemzetiségek szokásainak és öltözködésének a formanyelvét, de beleértjük a vallást is, amely

sok esetben egyszerre jelent felekezeti és nemzetiségi hovatartozást. Tehát kultúrájában él, marad fenn és újul meg a nemzet és a nemzetiség egyaránt.

A kultúra értékeit legtömörebben, legtartósabban megőrző és hagyományozó eszköz – a mai napig és még sokáig – a könyv. Az anyanyelven írott könyvek összessége: a könyvtár. A nemzetiségek könyvtári igénye és könyvtári ellátása szinte egyet jelent a nemzetiségi kultúra fenntartásával, egységének megőrzésével, a naprakész tájékoztatással a nemzeti kultúra állapotáról.

Magyarországon a nemzetiségi könyvtári ellátásának mai rendszerét az 1950-es évek végén dolgozták ki, és azóta legfőbb elveiben változatlan maradt (illetve helyzete értelemszerűen a magyarországi könyvtárügy általános fejlődésével párhuzamosan alakult). Ezt a rendszert célszerűség és szűkkeblűség, mechanikus szemlélet és praktikus megoldások egyszerre jellemezték. Nem volt széles látókörű, és nagyvonalú szerzeményezési politikát sem tett lehetővé, de arra föltétlenül alkalmas volt, hogy keretében viszonylag olcsón és országosan egységes elvek szerint, elfogadható mennyiségű könyvállományt alakíthassanak ki. (Sajnos, az olcsón beszerzett könyvek tartalma és esztétikai megjelenése a nemzetiségi olvasókat gyakran inkább elriasztotta anyanyelvük és anyaországuk irodalmának tanulmányozásától. Az 1990-et követő években vonták ki a nemzetiségi könyvgyűjteményekből pl. az NDK-ban kiadott, gyakran lehangelő küllemű németnyelvű köteteket, illetve a Ceausescu-rendszer szellemében fogant román pionírköteteket.)

A nemzetiségi könyvtárak rendszere a megyei könyvtári hálózatra épült, lényege az ún. báziskönyvtári felépítés. Báziskönyvtárakat azokban a megyékben szerveztek, ahol jelentős számú nemzetiségi lakos él, a báziskönyvtárak feladata a nemzetiségi települések könyvtárainak ellátása a nemzetiségek nyelvén megszólaló irodalommal, illetve az állomány folyamatos felújítása, cseréje. Ezt a munkát a báziskönyvtár a megyei könyvtár hálózatfejlesztési tevékenységével párhuzamosan látja el. A báziskönyvtáraknak így nagyobb áttekintésük van a megye egészének könyvtári fejlesztéséről, földrajzi közelségben vannak a megyei közigazgatási szervekkel, a kulturális intézményekkel és a nemzetiségi szervezetekkel, de a könyvbeszerzés és -szállítás gondját is zökkenőmentesen oldhatják meg (pl. a megyei könyvtár gépkocsiján). Van azonban néhány báziskönyvtár Magyarországon, amely nem a megyei könyvtárban, hanem a nemzetiségek települési központjában szerveződött, illetve kapott elhelyezést (pl. Baja, Mohács, Battonya, Tótszerdahely). A soproni városi könyvtár korábban a nyugat-magyarországi régió német báziskönyvtári teendőit is ellátta, később ezt a feladatot a szombathelyi és a győri megyei könyvtár vette át.

A községi könyvtárak nemzetiségi állománya csak ritkán haladja meg a 100-200 kötetet, városi könyvtárak esetében a kötetszám ennek a többszöröse, a báziskönyvtárak nemzetiségi könyvállománya azonban akár több ezer kötetre is rúghat. A kisközségekben gyermek- és ifjúsági kövek egyre nagyobb számban vannak jelen, hogy a legfogékonyabb, a 6-14 éves korosztályt szoktassák olvasásra, de a nemzetiségi nyelvű klasszikusok, a szórakoztató és az ismeretterjesztő szakkönyvek is megtalálhatók, a magyarországi nemzetiségi szerzők gyakran maguk gondoskodnak (esetleg a nemzetiségi önkormányzatok közreműködésével), hogy könyveik eljussanak a nemzetiségi olvasókhöz.

A városi és a megyei könyvtárakban inkább a klasszikus szépirodalom és a tudományos művek alkotják a nemzetiségi könyvállomány többségét, de minden nagyobb könyvtár figyelemmel kíséri állománygyarapításkor a városban vagy a régióban működő egyetemek, főiskolák nemzetiségi nyelvi tanszékeinek a tanszert, a kötelező olvasmányait, így tehát a 18–24 éves korosztályt segítik az anyanyelvi művelődés továbbfejlesztésében.

Ebben az ellátási rendszerben azonban csak a nagyobb lélekszámú hazai nemzetiségek könyvtári igényeit igyekeztek kielégíteni (németek, szlovákok, horvátok, szerbek, románok). A kisebb létszámú, szórványban élő, illetve a nagyvárosokban megbúvó nemzetiségek könyvtári ellátására ebben rendszerben nem volt (és nem is lehetett) hely. A cigányság könyvtári igényeinek kielégítésére vagy olvasási kultúrájának fejlesztésére szintén nem (vagy csak kis mértékben) került sor.

A báziskönyvtárak (illetve rajtuk keresztül a nemzetiségi községi könyvtárak) módszertani irányítását és munkájuk szakmai összehangolását évtizedek óta az Országos Idegennyelvű Könyvtár látja el. Ez a módszertani irányítás éveken keresztül többféle tevékenység együttesét jelentette: a Nemzetiségi Új Könyvek (NUK-füzetek) állománygyarapító kiadványának a szerkesztését, nemzetiségi bibliográfiák folyamatos megjelentetését, az olvasótábor-mozgalom és az anyanyelvi iskolai versenyek támogatását (időnként ajándékkönyv-csomagokkal), leginkább azonban a báziskönyvtárak támogatására a főhatóságtól biztosított összeg részarányos elosztását. Ezt a mérsékelt összegű, de tervezhető támogatást (éveken keresztül 3 millió forint volt) a báziskönyvtárak nemzetiségi nyelvű könyvek és folyóiratok vásárlására fordíthatták. A nemzetiségi könyvgyarapítás finanszírozásának korábbi módja azonban 1995 után megváltozott, a meghatározott összegű támogatás helyébe a pályázati rendszer lépett, amely alkalmi és kampányfeladatok ellátására alkalmas ugyan, de a folyamatos állományfejlesztést kevésbé szolgálja. A támogatás feladata részben a helyi és a helyi-nemzetiségi önkormányzatokra szállt át – ettől a döntéstől sikert várni azonban merő illúzió, a kieső összeget a báziskönyvtárak (amelyek nem önálló jogi személyek, és költségvetésük is teljességgel a megyei könyvtárakhoz kapcsolódik) érdemben a mai napig sem tudták pótolni.

A nemzetiségi könyvtárügy irányítói és helyi „közkatonái” mind fokozottabb mértékben kénytelenek figyelmüket a helyi támogatás új lehetőségeinek a felkutatására fordítani (pályázatok, testvérvárosi kapcsolatok), valamint az együttműködés kialakítására az országos és a helyi nemzetiségi szervezetekkel. A testvérvárosi kapcsolat előnyeit Magyarországon értelemszerűen a német lakossággal rendelkező települések használják ki a legjobban, és az anyaországi támogatás eredményeként egyre gyakrabban érkezik számottevő könyv- vagy folyóiratküldemény a magyarországi falvakba. (A könyvtáros persze annak örülne, ha ezek a szállítmányok még gyakoribbak és még tervezhetőbbek volnának, ha a települések a küldeményeket célszerűen elosztanák egymás között, ha a küldeményben még több volna a fiatalok körében közkedvelt színes folyóirat és ha... a kíván-ságlista még tovább is folytatható volna!)

A módszertani támogatás egyik régtől bevált eszköze a Nemzetiségi Új Könyvek sorozata, amely évente 1–4 alkalommal, nemzetiségenként külön füzetben ismerteti az anyaország(ok)ban és a Magyarországon megjelent nemzetiségi nyelvű könyveket. Ezzel a tájékoztató eszközzel évente kb. 200-300 új könyvről

teszünk közzé hosszabb-rövidebb ismertetést (felerészben a közelmúltban megjelent, felerészben a közeljövőben megjelenő művekről). Sajnos a báziskönyvtárak ennek csak a töredékét képesek valójában megvásárolni, de a NUK-füzetek a távlati könyvtárfejlesztésben és az alkalmi tájékoztatásban így is feltétlenül hasznos támogatást jelentenek.

A rendszerváltást követően a magyar könyvkereskedelem értékesítési politikája alapvetően megváltozott: a nehezen beszerezhető és még nehezebben eladható nemzetiségi nyelvű könyvekből ettől kezdve nem halmozott fel készletet. Az Országos Idegennyelvű Könyvtár az így keletkezett „ellátási hátrányt” igyekezett „tájékoztatási előnnyé” változtatni. Amíg régebben az elavult, de megvásárolható könyvesbolti kínálatot ismertettük, most a legújabb, de gyakran csak nehezen és külföldről beszerezhető könyvekről adunk hírt – ez a fonák helyzet is a nemzetiségi könyvtárügy nehezen feloldható ellentmondásosságát mutatja.

A Közép- és Kelet-Európa-szerte tapasztalható árröbbanás a könyvkereskedelemben is súlyos beszerzési gondokat okoz. Az NDK megszűnése után a német könyvek igényesebb külsővel, de jóval drágábban kerülnek forgalomba, a horvát könyvek ára a sokszorosára emelkedett, a szerb könyvek beszerzését a délszláv háború és az embargó sokáig szinte lehetetlenné tette, a román könyvek többsége „személyes poggyászként” kerül az országba (ami azért mégsem nevezhető tervezett állományfejlesztési politikának).

Viszonylag egyszerűbb a szlovák könyvbeszerzés (több határmenti szlovákiai könyvesbolt érdekelt a forgalomnövekedésben, velük most formázódik az előzetes tájékoztatás az új kiadványokról és a behozatal is – a szükséges példányszámban), a szlovén könyvek döntő többsége az anyaországból ajándékként, illetve cserekönyvként érkezik.

A nemzetiségi könyvtárak (elsősorban a báziskönyvtárak) figyelme egyre inkább a lehetséges cserekapcsolatok felé fordul: egy-egy határon túli könyvtár (ritkábban könyvesbolt) részére magyar nyelvű könyveket küldenek, cserébe idegennyelvű könyvet, folyóiratot (ritkábban tankönyvet) kapnak.

A „módszertani támogatás” összefoglaló elnevezés tehát az Országos Idegennyelvű Könyvtár és a báziskönyvtárak kapcsolatának számos elemét, a támogatás lehetséges módozatait öleli fel, ugyanakkor látni kell, hogy az elmúlt évek szemléleti változása mellett és a nyomán keletkezett új gazdasági-szervezeti körülmények között már aligha folytatható rutinszerűen a korábbi együttműködés évtizedes gyakorlata.

Az Országos Idegennyelvű Könyvtár évtizedek óta nemcsak a magyarországi nemzetiségek könyvtári felügyeletét látja el, hanem megkülönböztetett figyelmet fordít a nemzetiségek helyzetének a tanulmányozására is. A nemzetiségekkel foglalkozó sajtó kutatása iránt az igény az 1970-es években fogalmazódott meg. A könyvtár ekkor egymás után tette közzé a nemzetiségek életével és tevékenységével foglalkozó összefoglaló, retrospektív köteteket (a magyarországi németek, illetve a szlovákok, a románok, a délszlávok 1945 és 1975 között). Ezek a kötetek azóta a magyarországi nemzetiségi sajtókutatás alapdokumentumai lettek. Felmerült azonban a folyamatos tájékoztatás igénye is, amelynek során az egyes nemzetiségek gondjai és eredményei párhuzamosan, egyetlen kötetben kerülnek nyilvánosságra. 1985 és 1991 között évente jelentek meg a hazai magyar és idegennyelvű sajtó nemzetiségi témájú cikkeit feltáró bibliográfia kötetei.

1991-től lehetőség nyílt a tematikailag gazdagabb feltáró munkára, és a modernbb, számítógépes és etnikai kisebbségek kutatása mellett megindult a világ (elsősorban természetesen Európa) nemzetiségei helyzetének a vizsgálata (beleértve a határon túli és a világon szórványban élő magyarság mint nemzetiség kutatását is), sőt a nemzetiségi kérdés általános és elméleti tanulmányozása is.

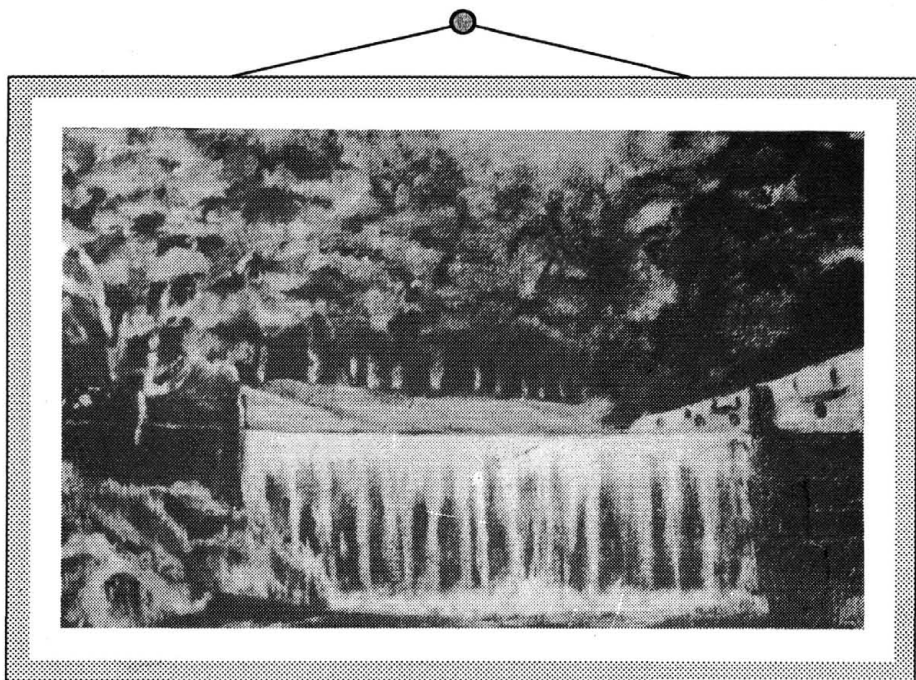
1992 óta az Országos Idegennyelvű Könyvtár az ún. Nemzetiségi Adatbázisban gyűjti, rendezi és teszi hozzáférhetővé anyagát. Az Adatbázis kétszáznál több sajtótermék szemlézett anyagát öleli fel, a feldolgozott cikkek száma 1997 tavaszára már meghaladta a 23 ezret. A számítógépen rögzített adatbázis sokoldalú visszakeresést tesz lehetővé, szerzői, tematikus, földrajzi, szervezeti és személyi mutató szolgálja a többszemponútú feltárást.

Az adatbázis anyagát évenként csoportosítva, bibliográfia formájában tesszük közzé (1997 januárjában jelent meg a legutóbbi kötet, amely az 1993. év sajtóanyagait tartalmazza, az 1994. esztendő anyagát még szintén 1997 első félévében megjelentetjük).

A kötetet Kertész Gyula, az OSZK munkatársa mutatta be a konferencia résztvevőinek, aki ismertette a bibliográfia egészének szerkesztési elveit, a számítógépes feldolgozás lehetőségeit és a hagyományos bibliográfiakészítés eltéréseit, részletekbe menően szót a modern mutatórendszer követelményeiről, és a Nemzetiségi Bibliográfiát elhelyezte a magyarországi nemzetiségi kutatás rendszerében.

A nemzetiségi kérdés egészét és nemzetközi összefüggéseit bemutató bibliográfia után két helytörténeti tájékoztató rendszert ismerhettek meg a jelenlévők, amelyek nemcsak azt mutatták, hogy milyen mértékben részesek a nemzetiségek az egyes tájegységek kulturális életének és szereplői a napi híradásoknak, hanem azt is, hogy a megyei könyvtárak tájékoztató szolgálata milyen mértékben és milyen megoldásokkal keresi a helyi információs igények kielégítésének a módját. Pallósiné Toldi Márta, a szombathelyi Berzsényi Dániel Megyei Könyvtár igazgatója az évtizedes hagyományokra visszatekintő „Vas Megye irodalma 1965–1995” adatbázis CD-ROM változatát mutatta be, Surján Miklósnak, a Baranya Megyei Könyvtár nyugalmazott igazgatójának előadása pedig azt a periodikát ismertette, amely a „Tájékoztató a Baranya megyei kisebbségekkel foglalkozó sajtóközleményekről, cikkekről, könyvekről” címet viseli, és a helytörténeti tájékoztató rendszer tematikus tömörítvényének tekinthető (a szerző távollétében tanulmányát Bauer Nóra, a Megyei Könyvtár báziskönyvtárosa olvasta fel). A két különböző szemléletű tájékoztató rendszer a helytörténeti és a nemzetiségi tájékoztatás egy-egy lehetséges változatát ismertette, az e két területről gyűjtött információk kapcsolatát, de felvázolta azokat az előnyöket is, amelyekkel a helyi tájékoztató apparátusok hozzájárulhatnak egy közösen fejlesztett, országos információs rendszer kialakításához.

A nemzetiségi könyvtárügy teljes rendszere számára teremtené minőségileg jobb tájékoztatási feltételeket az a kezdeményezés, amelyet Sóron László, az Országos Idegennyelvű Könyvtár főosztályvezetője terjesztett elő. Az OIK a nemzetiségi adatbázis szerkesztésének gondját és hozzáférhetőségét a jövőben meg kívánja osztani a megyei könyvtárakkal, illetve azokkal a városi és kisebb települési könyvtárakkal, ahol különösen fontosnak érzik a nemzetiségi adatbázis jelenlétét (a nagyobb létszámú nemzetiségekkel rendelkező településeken vagy

azokban a báziskönyvtárakban, amelyek nem megyei könyvtárak keretében működnek). Hogy ez a megosztás milyen technikai megoldás(ok) formájában valósul meg, folyamatosan vagy periodikusan kerül sor a lebonyolításra, erről a konferencián nem született döntés. Az együttműködés eredményeként azonban az OIK adatbázisának 23 ezernél több tétele közvetlenül elérhető volna a megyei (és a rendszerhez csatlakozó többi) könyvtár számára is. (Az előzetes becslések alapján a csatlakozni kívánó könyvtárak száma negyven körül mozog.)

A megyei könyvtárak cserébe a saját helytörténeti anyagukat, illetve annak a nemzetiségi vonatkozású állományrészét bebocsátanák az OIK-adatbázis rendelkezésére, a helyi-nemzetiségi információ így – célszerű válogatás és egységesítés után – az országos nemzetiségi tájékoztató rendszer részévé válnék. A helytörténeti tájékoztató rendszerek és az általuk továbbított információ elemzése bizonyára számos problémát és meglepetést tartogat a rendszer kibővítését szorgalmazók számára, a gyors, rendszeres és egységes elvek szerint történő tájékoztatás mégis vélhetően a nemzetiségi információs rendszer egészének a színvonalát fogja emelni.

*

Egyetlen tanácskozási nap programján még csak teljes leltárt sem sikerült készíteni mindazokról a problémákról és lehetőségekről, amelyekkel a megyei könyvtárak munkatársai, a báziskönyvtáros kollégák és a nemzetiségi települések könyvtárosai naponta szembesülnek. Azt is nehéz eldönteni, hogy a problémák, a szigorú körülmények kényszere diktálja-e a feltételeket napjaink magyarországi

nemzetiségi kultúrájának, vagy pedig az ötletekben gazdag együttműködés eredményeként hamarosan kilábalhatunk a nehézségekből. Végezetül azt kellene sugallnom, hogy a talán némiképp nyugvópontra jutó magyarországi nemzetiségi könyvtárügy jelenében mégis inkább világítótorony volt ez a konferencia, mégpedig olyan torony, amelynek van (és remélhetőleg lesz is) mire világítania. Ez a válasz azonban így túlságosan egyszerű volna! Az igazi választ – a saját, mindennapi tapasztalata alapján – mindenkinek személyesen kell megfogalmaznia...

Lukáts János

Megújul a könyvtári szabványosítás

*(A szabályzat – némi bevezetéssel –
a szakmai közvélemény tájékoztatására)*

A sokéves múltra visszatekintő hazai könyvtári és szakirodalmi tájékoztatási (dokumentációs) szabványosítás a nemzetközi mércét is elbíróan magas színvonalú volt a 80-as évek végéig. A legfontosabb munkaterületeket és eszközöket, a nemzetközi szabványosítást gyorsan követve, vagy éppenséggel azt megelőzve – álláspontunkat utóbb (a nemzetközi szabványosításban elért jelentős befolyásunk révén) nemzetközileg is eredményesen érvényesítve – szabványosítottuk, kielégítve a legfontosabb szabványosítási igényeket, megteremtve a kompatibilitás feltételeit és a használók eligazodását egységesített eszközökkel segítve. Olyan eszközöket és folyamatokat is nemzeti szabványok szabályoztak, amelyeket külföldön általában egyesületek, szakmai intézmények és más hasonló szervezetek által készített szabályzatokkal szabványosítanak. A könyvtári szabványosítás kiterjedt (vagy legalábbis élesztoen hatott) a határterületekre is, így mindenképp előtérbe kerül a kiadói vagy a publikációkat nagy mértékben befolyásoló szabványokra (azonosító számokra, kódokra, dokumentumok alaki és adatközlési szabályaira) is. Néhány szabvány már közvetlenül készítette elő a korszerű információs technika/technológia alkalmazását.

Ez a fejlődés az 1990-es években, különösen 1994 után jelentősen lelassult, miközben a technológia változásai következtében a korábbi szabványok – részben, vagy egészükben – gyorsan avultak el, és új szabványok iránt mutatkozott igény. Az új szabványok létrehozására és korábbi szabványok felülvizsgálatára irányuló, kielégítetlen igény (a hazánkban különösen heterogén automatizálási eszközök alkalmazása miatt is) kompatibilitási nehézségekhez vezetett. Az új, „szabványosítás után kiáltó” eszközök és folyamatok szabványosíthatatlanok, a forradalmian átalakuló folyamatok pedig a régi szabványokkal nehezen összegeyzethetőkké váltak.

A megtorpanás fő oka a szervezeti keretek szétesése és a finanszírozási körülmények megváltozása volt. A korábbi, sikeres nemzeti szabványosítást és a nemzetközi szabványosításban való eredményes részvételt az állam a Magyar Szabványügyi Hivatal (MSZH) útján közvetlenül finanszírozta. Ebből adódóan a szab-